

téneti vizsgálat fogja adni, amely a XIX. század második felének egész irodalmát felöleli, ez dönti majd el azt is, hogy e korszakban milyen mértékben volt a szoros értelemben vett költészet, még szorosabban a líra a XX. századi magyar irodalmi megújulás előkészítője. Komlós Aladár úttörő érdemű könyve máris sokat megvilágított ebből a szempontból is.

Horváth Károly

J. AISTLEITNER: DIE MYTHOLOGISCHEN UND KULTISCHEN TEXTE AUS RAS SCHAMRA. ÜBERSETZUNG. (BIBLIOTHECA ORIENTALIS HUNGARICA VIII)

Akadémiai Kiadó, 1959.

Amióta 1929-ben francia ásatások nyomán a szíriai Rasz Samra közelében, a tengerparttól nem messze előkerültek az egykor Ugarit-nak nevezett nagy kikötőváros romjai, a régi sémi kultúrák, de azon túlmenőleg az egész régi Kelet kutatói is meg nem szűnő érdeklődéssel tekintettek az évenként megismétlődő rasz-samrai ásatási kampányok elé, amelyeket csak az Egyesült Arab Köztársaság létrejöttével kapcsolatos nagy politikai változások idején függesztettek fel néhány esztendőre. Már az első ásatások során kiderült, hogy Ugarit a régi földközi-tengeri világ egyik nagyvárosa volt, amelynek korai szinkretisztikus kultúrájában páratlanul érdekes módon keveredtek a sémi, előázsiai és földközi-tengeri kultúrák egyes elemei. Az érdeklődést a végső-kig fokozta, amikor az ásatások olyan ékiratos táblákat is a napvilágra hoztak, amelyek az asszír—babilóni szótagírás ezernyi ékjelével szemben csak mintegy 30 jelet tartalmaztak, tehát nyilvánvalóan csak valamilyen betű, nem pedig szótagírás céljaira szolgálhattak. H. Bauer és Ch. Virolleaud sikeres megfejtési munkálatai nyomán azután hamarosan kiderült, hogy ez az éktechnikával írt betűírás az ó munkahipotézisüknek megfelelőleg valóban egy sémi nyelv hordozója volt, továbbá az is, hogy ez az új, eddig teljesen ismeretlen sémi nyelv a sémi nyelveknek az északnyugati csoportjához tartozik. A megfejtés módszere egyébként sokban emlékeztet V. Thomsennek a türk rovásírás megfejtésekor alkalmazott módszerére, bár ott a párhuzamos kínai szövegek jelenléte is sokat segített. Nagyon valószínű azonban, hogy hasonló ismeretlen sémi betűírások megfejtésekor ez a módszer a ma már klasszikusnak mondható formájában nem fog alkalmazásra kerülni. Erre mutat legalábbis az, hogy a holt-tengeri héber szövegek töredékes helyeinek rekonstrukciójában már sor került az elektronikus gépek alkalmazására is. Nem kétes ugyanis, hogy a sémi szempontból valószínű szövegek és szövegek, valamint a várható hangkapcsolatok végigpróbálása elektronikus úton sokkal gyorsabban fog megtörténni, hiszen a gép pillanatok alatt megadja a betöltött hangelemek lehetséges kombináció-sorozatait, amelyeknek összeállítása gépi segítség nélkül egyébként heteket vagy hónapokat venne igénybe.

A ugariti írás megfejtése után elvileg minden akadály elhárult az ugariti írással írt sémi nyelvű szövegek elolvasása elől. Nem jelentett különösebb problémát az ugariti ásatásokból előkerült, a szokásos ékirással feljegyzett asszír-babilóni szövegek megfejtése sem. Továbbra is megfejtetlenek csak azok a táblák maradtak, amelyeknek írása az ugariti írás, nyelve azonban egy eddig

pontosabban meg nem határozott nem-sémi nyelv. Ezek a nem-sémi nyelvű ugariti emlékek egyébként világosan mutatják, hogy Ugaritot nemcsak a földközi tengeri kultúrákhoz és Mezopotámiához, hanem az előázsiai hittita és hurri világhoz is szoros szálak fűzték.

Az ugariti sémi nyelv pontosabb dialektológiai meghatározása váratlanul nehéz feladatnak bizonyult. Egyesek, a földrajzi adottságokra való tekintettel eleinte óföniciainak tartották az ugariti szövegek nyelvét, mások inkább héber kapcsolatokra gondoltak. A kérdést teljesen lezárták ma sem tekinthetjük, de éppen Aistleitner József mutatott rá a legmeggyőzőbb módon az ugariti nyelv eddig megállapítható legfőbb sajátosságaira: arra, hogy a hangváltozás terén az ugariti az északnyugati és keleti sémi nyelvektől eltérő módon gyakorlatilag az óssémi hangállapotot mutatja.¹ Ez azonban Aistleitner jól megalapozott nézete szerint csak részben derül ki az ugariti írással feljegyzett ugariti nyelvű szövegekből, minthogy az írás ebben az esetben sem volt teljesen alkalmas a beszédhangok rögzítésére.

A legnagyobb meglepetést azonban vallástörténeti téren okozták az új szövegek. Az ószövetségi héber szövegekből ismert Ba'al (Bál), Ašera és 'Anat istenek ugyanis, akikről az Ószövetség alig mond el valamit, az ugariti szövegekben egész mítosz-ciklusok központi szereplői, a héber szövegekben 'isten' közszoói jelentésű *ēl* pedig az ugariti pantheon fejének *El*-nek a tulajdonneve. Ugyancsak hatalmas meglepetést jelentett, hogy az ugariti istenekről szóló mítoszok szellemükben gyakran igen közel állnak a homéroszi mitológiához. E magukban is nagy fontosságú vallástörténeti tényeknek még nagyobb jelentőséget ad, hogy az ugariti kultúra időben lényegesen megelőzi a klasszikus héber irodalmat: Ugarit utolsó település-rétege ugyanis Trójával egy időben, vagyis az i. e. 2. évezred vége felé égett le, a klasszikus héber szövegek pedig szinte kivétel nélkül az i. e. 1. évezred folyamán jöttek létre.

Az ugariti kutatások azonban kezdetől fogva bizonyos különleges nehézségekkel voltak összekötve, amelyek erősen rajthagyták bélyegüket az idevonatkozó közleményeken. Az egyik ezek közül az ugariti szövegek közzétételének módjával függött össze. Az 1929 óta évenként megismétlődő ásatási kampányok alkalmával talált szövegeket ugyanis Ch. Virolleaud csak rövid nyelvészeti magyarázatokkal és ideiglenes fordítással látta el, amelyeket azután világszerte a hozzászólások tömege követett. Időközben azonban már megjelentek a következő évi kampány újabb szöveg-leleteiről szóló hírek. Így a kutatók tartózkodtak véleményük végleges megfogalmazásától, s miután minden évben újabb leletekről érkeztek hírek, összegező munkák megírására sem vállalkozott senki, egészen C. II. GORDON „Ugaritic Manual”-jáig (Róma 1955). A szövegek kis terjedelme azonban egyébként is gyakran lehetetlenné teszi az egyes nehéz helyekhez fűződő nyelvi és tárgyi problémák megnyugtató tisztázását. Különös nehézséget jelent az ugariti szövegek magyarázatában az is, hogy a tábláknak az *in situ* elfoglalt helyzetéből nem lehetett az egyes ciklusok tábláinak eredeti sorrendjére következtetni. A szövegek értelmezésében azután természetesen igen jelentékeny eltéréseket okoz a táblák egymásutánjának sokféleképpen javasolt megállapítása.

Aistleitner József az első ugariti szövegek közzétételétől (1929) kezdve egészen 1960. szept. 9-én bekövetkezett haláláig lankadatlan szorgalommal dol-

¹ Vö. J. AISTLEITNER, Untersuchungen zum Mitlautbestand des Ugaritisch-Semitischen: Ignace Goldziher Memorial Volume I. (Budapest 1948), 209—226.

gozott az ugariti szövegek nyelvi és vallástörténeti magyarázatán. Idevonatkozó munkásságának felsorolása és méltatása most nem célunk,² csak azt kell megjegyeznünk, hogy Aistleitner az ugariti szövegeknek erre az összesítő fordítására harminc esztendei munka és nagyszámú publikáció közzététele után vállalkozott. De még e hosszú előkészítő munka után is tisztában volt azzal, hogy a nehézségekkel sűrűn teletüzdelt szövegek fordítása, különösen ott, ahol a fordító az eddigi közvéleménynek tekinthető megoldástól eltérő értelmezéseket ad (Aistleitnernek az előszóban használt szavával élve: ami „Eigengut” fordításában), az új fordítás sem tekinthető gyakran többnek, mint „tapogatózó kísérletezés”-nek. A másik, amit Aistleitner fordításával kapcsolatban hangsúlyoznunk kell az, hogy ez a fordítás nem magáért készült, hanem valaképpen előmunkálat Aistleitner élete főművéhez, az Ugariti szótárhoz. A szótár gondolatával Aistleitner még az elmúlt háború idején kezdett foglalkozni. Minthogy azonban ehhez a munkához hiányoztak az egész eddig közzétett anyagra vonatkozó, egységes szempontú előmunkálatok, a szorosan vett szótárkészítő tevékenységet meg kellett előznie egy olyan munkának, amely tisztázza a teljes ugariti névszóanyag alaktani kérdéseit, továbbá egy olyan műnek is, amely az ugariti ige teljes paradigmáját az összes előfordulási helyekkel együtt tartalmazza. A szavak jelentésének pontos meghatározásához azonban nélkülözhetetlen volt az eddig kiadott szövegek egységes fordítása is. Évtizedes fáradhatatlan munkájának eredményeképpen Aistleitner mind a három feladatot sikeresen megoldotta: az ugariti alaktan kérdéseit a Szász Tudományos Akadémia kiadásában megjelent „Untersuchungen zur Grammatik des Ugaritischen” című művében (Berlin 1954)³ dolgozta fel, a szövegek fordítását most tárgyalt könyvében adta, végül magát a szótárt is elkészítette, s bár annak megjelenését ő maga már nem érthette meg, a mű nyomdai munkálatai még életének utolsó heteiben megkezdődhettek (a Szótár előreláthatólag ez év folyamán fog megjelenni a Szász Tud. Akad. kiadásában).

Az elmondottak magyarázzák meg, hogy miért esatolt Aistleitner a nehéz szövegek fordításához mindössze két oldalnyi (109–110) nyelvi magyarázatot: a kritikus helyek fordítását az „Untersuchungen”-ben és a Szótárban alapozza meg.

A fordítás azonban így is nagy szolgálatot tesz mind a szakembereknek, mind pedig a vallástörténeti vagy más szempontokból érdekelt olvasók számára, minthogy kitűnő áttekintő összefoglalását adja egy felbecsülhetetlen jelentőségű feliratosoportnak. Aistleitnernek a kötetben közölt fordításai néhány kisebb jelentőségű töredéken kívül az egész ugariti szöveganyagot magukba foglalják. A legterjedelmesebb közülük az első helyen (14–57) közölt Ba'al—'Anat-ciklus. Ezekben Ba'al halálának három különböző változatát is megtaláljuk, továbbá Ba'al feltámadásának történetét. Szó van ezekben a költeményekben Ba'al palotájának megépítéséről is, amire El ad engedélyt. A költemény szerint Ba'al fel akar szabadulni a halál istenének Mt-nak az uralma alól, s uralkodni akar az összes istenek felett. Fontos szerepet játszik ezekben a költeményekben 'Anat is, Ba'al nővére. A Ba'al-ciklus egyes részeitnek eredeti sorrendje egyébként nem teljesen világos. Az egyes részek összeillesztésének főnehézsége az, hogy látszólag azonos események, más-más össze-

² Vö. K. CZEGLÉDY, Joseph Aistleitner (1883—1960): Acta Orientalia Hung. X. (1960), 299—300.

³ Vö. K. CZEGLÉDY: Acta Orient. Hung. V. (1955), 328—329.

függésben, többször is visszatérnek a szövegekben. — Az SS rövidítéssel jelzett szöveg (58—62), amely Aistleitner szellemes magyarázata szerint liturgikus természetű, az istenek nemzését tárgyalja, meglehetősen obszcén módon. Az első születendő istenpár, Šhr és Šlm a hajnal és az alkonyat istenei. A megismételt nemzésből származnak a „szép és kedves istenek”, akiknek szoptatásáról és gyermekkori játékaikról is szó van a továbbiakban. — Igen nehezen értelmezhető a rövid Nikal-himnusz (63—64), amelyben Aistleitner interpretációja szerint a holdisten feleségéről, Nkl-ról, valamint a Ktrt nevű istenéről van szó, akik az anyaméhben levő magzat felett órkódnak. — A szakirodalomban Ch. Virolleaud nyomán többnyire Danel-ről elnevezett ciklust (65—82) Aistleitner a költemény főszereplőjéről — helyesebben — Aqht-költeménynek nevezi. Ebben istenek és emberek szerepelnek együtt. Danel a főhős apja maga is mind az isteni, mind az emberi világgal kapcsolatban áll. Danel gyermeket kér az istenektől, amihez El, Ba'al közbenjárása után hozzá is járul. A költeményben azután a születendő gyermek, Aqht nemzéséről, születéséről és arról van szó, hogy a gyermek boldog atyja egy íjat kér a Ktrt istentől gyermeke számára. A későbbiekben azután Anat, a szűz megkívánja a gyönyörű íjat, de Aqht nem hajlandó lemondani róla, még akkor sem, amikor az istennő halhatatlanságot ígér érte neki. Ekkor Anat Eltől engedélyt szerez Aqht megölésére és egy saskeselyű formáját véve fel egy vadászat alkalmával megöli Aqht-ot. Ezután szó van arról, hogy miként találja meg Danel fia holttestét Šml-nak, az anyasznak a gyomrában. A történet utolsó töredéke szerint Pgt, Danel lánya akar hosszút állni Aqht haláláért. — Az ún. „Rephaim” szövegek (83—86) eredetileg talán szintén az Aqht-ciklus költeményei közé tartoztak. Ezekben ugyanis szintén szó van Danelről, aki itt az isteneket meghívja egy lakomára. A nem teljesen világos szövegből úgy látszik, hogy a lakomán az istenekkel együtt emberek is részt vesznek. — Az utolsó helyen a Keret-legendá (87—104) szerepel a mitológikus szöveg közül, amelyben szintén együtt lépnek fel az istenek és az emberek. Keret király egy csapás következtében embereinek (más olvasat szerint feleségeinek, családjának) nagy részét elveszti. El-hez, a főistenhez fordul segítségért. El tanácsára azután elragadja magának az Udm-iaknak szépséges királylányát feleségül, akitől ismét fiai és lányai születnek. A költemény második része Keret megbetegedéséről szól arról, hogy miképpen gyógyítja meg Keretet az a gyógyító-isten, akit e célból El teremt meg agyagból. Keret fia már azt hiszi, hogy átveheti beteg atyjától a királyságot, ezért lemondásra szólítja fel atyját. A felgyógyult Keret ekkor megátkozza fiát. — A mitikus szöveghez Aistleitner még két rövid áldozati dal fordítását is csatolja (105—108). Az egyik közülük egy engesztelő áldozatot kísérő dal, a másik pedig, amely C. H. Gordon szerint egy istenszimbólum előtt mondott eskü, Aistleitner értelmezésében egy El-hez intézett kisebb litánia.

Az egyes költeményekhez Aistleitner rövid bevezetést ad, amelyben a kérdéses darab felépítését és tartalmát tárgyalja. Az egész mű élén egy bevezető fejezet (7—10) áll. Ebben általános tájékoztatást találunk az ugariti szövegek vallástörténeti vonatkozásairól, valamint igen érdekes, új szempontokat is érvényesítő fejtegetéseket az ugariti szövegek irodalmi értékéről. Az ugariti szövegekben használt legfontosabb költői kifejező eszköz a parallelizmus membrorum s annak alfajai, de a költői ábrázolások, hasonlatok, ismétlések és fokozások is a költemények szerzőinek művészi eszközei közé tartoznak és nem csekély esztétikai értéket biztosítanak ezeknek a szövegeknek. Mindezt

Aistleitner a szövegekből vett számos példával illusztrálja. A kultuszi legendák tartalmi megkötetése kevésbé érezhető a Keret-legenda esetében. A szerzők fantáziája itt szabadabban szárnyalhatott. A legmonumentálisabb ugariti költemény azonban Aistleitner szerint a tragikus alaphangulatú Aqht-ciklus, amely nagy erővel hirdeti, hogy az istenek kérésének visszautasítása az emberek, de még az istenekkel szoros kapcsolatban levő félistenek számára is pusztulást jelent.

A mű előszavában (5–6) Aistleitner rövid tájékoztatást ad az eddig megjelent fontosabb fordítási kísérletekről. Ezek közül azonban Gordon említett művén kívül csak két angol nyelvű mű az, amely célkitűzésében és egyben teljességben is Aistleitneréhez hasonlítható: H. L. GINSBERGÉ (J. B. Pritchards összefoglaló jellegű munkájában: *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*. Princeton-New Jersey 1950) és G. R. DRIVERÉ: „Canaanite Myths and Legends. Edinburgh 1956). Más nagy világnyelveken még nem jelent meg teljes fordítás az ugariti szövegekről. — A mű végén (111) Aistleitner egy listát közöl az ugariti költemények editio princepsinek lelőhelyéről. Ezek az utalások majdnem minden esetben Ch. Virolleaudnak a „Syria”-ban megjelent szövegközzétételeire vonatkoznak. Mindenesetre célszerű lett volna a Gordon „Ugaritic Manual”-jára való utalás is, minthogy a kutatók ma már szinte kivétel nélkül ebből a könnyen kezelhető munkából tanulmányozzák az ugariti szövegeket.

Bár végleges véleményt egyes részletkérdések tekintetében csak Aistleitner Ugariti szótárának megjelenése után tudunk majd formálni, annyit már most is megállapíthatunk, hogy Aistleitner munkája nem csak hazai orientálistikánk és filológiai irodalmunk, de a nemzetközi orientálistikai kutatás szempontjából is hézagpótló jelentőségű. A mű külföldi visszhangja eddig igen kedvező: általános a vélemény, hogy Aistleitner kitűnően oldotta meg nehéz feladatát.⁴ A Bibliotheca Orientalis Hungarica többi értékes kötete mellett tehát ez a kötet is méltán foglal helyet. A mű külső kiállítása ebben az esetben is Akadémiai Kiadónk jó munkáját dicséri. A könyv izléses és szép külsejét külföldön is szóvá tették.⁵

Czeplédy Károly

NYELVTUDOMÁNYI ÉRTEKEZÉSEK 19–21. SZÁM

Ezelőtt nyole évvel, 1953-ban indította meg a Nyelvtudományi Bizottság a Nyelvtudományi Értekezések című sorozatot abból a felismerésből kiindulva, hogy a közepes terjedelműnek nevezhető nyelvészeti tanulmányoknak a megjelentetése — vagyis azoké, amelyek folyóirataink számára „nagyok”, s ezért csak folytatásokban volnának közölhetőek, ahhoz pedig, hogy önállóan, „könyv” alakban jelenhessenek meg, kicsik — sok nehézségbe ütközik. Ebben az időben egyre inkább világossá vált, hogy a publikálásnak ezek a formai gátjai bizonyos fokig akadályozzák magát a tudományos termelést, hisz egyet-

⁴ O. EISSFELDT: *Orientalistische Literaturzeitung* 1960/3–4; W. VON SODEN: *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* LVI. (1960), 310–312.; S. SEGERT: *Archiv Orientalní* XXVIII. (1960), 153–154.; M. DAHOOD: *Orientalia* (Roma), XXIX, 3. (1960).

⁵ W. VON SODEN: i. h.